

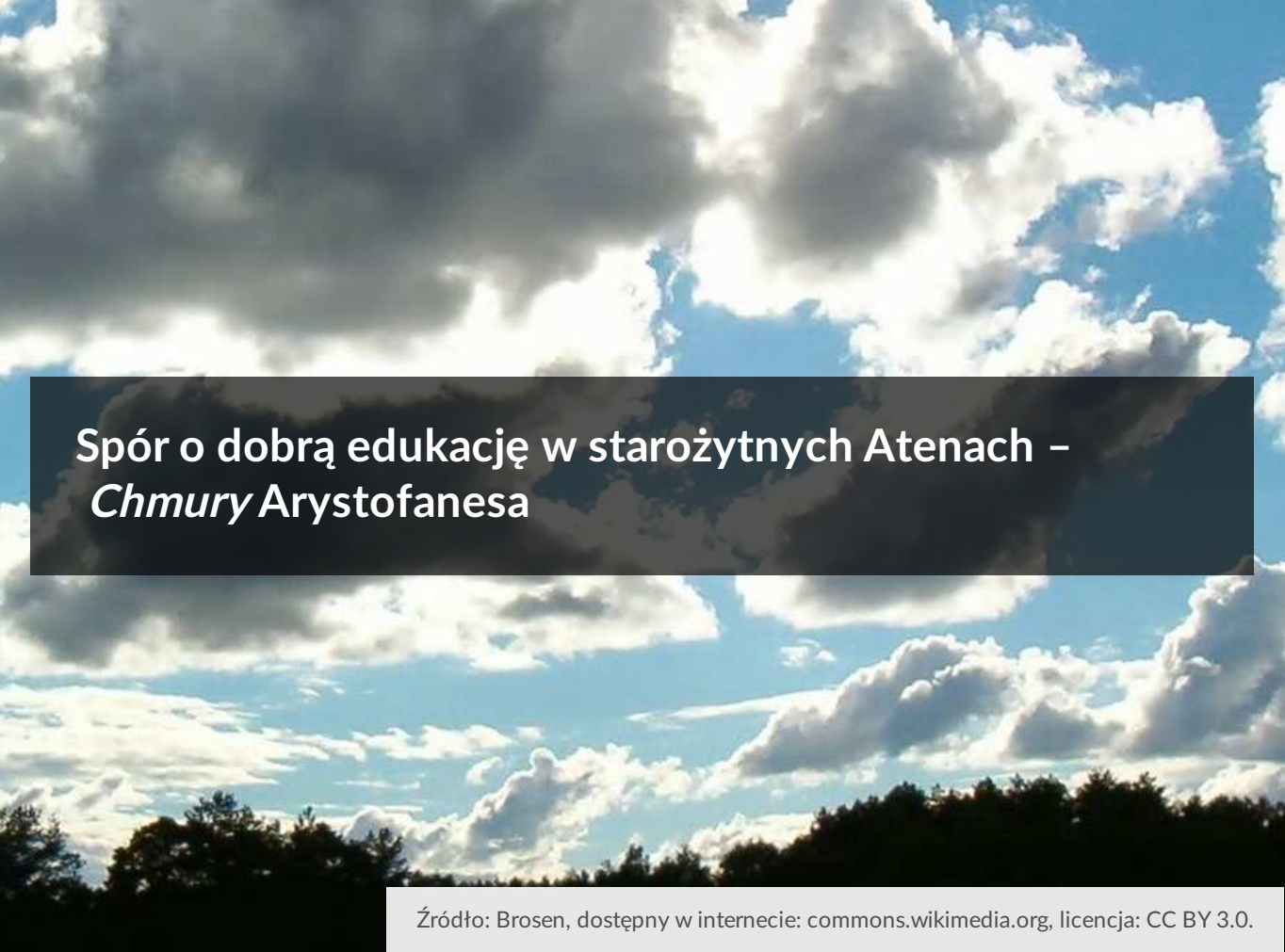


Spór o dobrą edukację w starożytnych Atenach – *Chmury* Arystofanesa

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Arystofanes, *Chmury*, [w:] tegoż, *Komedie*, t. I, oprac. Janina Ławińska-Tyszkowska, Warszawa 2001.
- Źródło: Arystofanes, *Chmury*, [w:] tegoż, *Komedie*, t. 1, tłum. Janina Ławińska-Tyszkowska, Warszawa 2001, s. 194–197.
- Źródło: Arystoteles, *Poetyka*, t. BN, S. II, nr 209, wybór H. Podbielski, Wrocław 1989, s. 16–17.
- Źródło: Leo Strauss, *Sokrates i Arystofanes*.



Spór o dobrą edukację w starożytnych Atenach – *Chmury* Arystofanesa

Źródło: Brosen, dostępny w internecie: commons.wikimedia.org, licencja: CC BY 3.0.

W języku potocznym słyszymy czasem słowa „filozofia” i „filozofowanie” obciążone negatywnym wartościowaniem. Charakterystycznym przejawem takiego użycia jest zwrot: „Nie filozofuj!”. Wyraża on zwykle sprzeciw wobec skomplikowanych czy niezrozumiałych treści. Podobne emocje wywoływali, niedługo po tym, jak filozofia powstała, greccy sofisci. Ci filozofujący nauczyciele budzili negatywne emocje, ponieważ uczyli skutecznego działania – zwłaszcza skutecznego przekonywania innych – a nie szacunku dla dawnych, tradycyjnych cnót. Zostali oni w dramacie *Chmury* wykpieni i ośmieszeni przez Arystofanesa (ok. 446–385 p.n.e.), najslawniejszego twórcę greckiej komedii antycznej.

Twoje cele

- Omówisz wpływ filozofii i nauczania sofistów na treść utworu *Chmury* Arystofanesa.
- Przedstawisz zarys fabuły *Chmur*.
- Objąsnisz satyryczną wymowę komedii.
- Sformułujesz wniosek dotyczący sporów przedstawionych przez Arystofanesa.

Arystofanes i komedia

Pierwsze konkursy scenicznych przedstawień komedii zaczęły być organizowane w Atenach na początku V w. p.n.e. Źródła tego gatunku są bliskie źródłom tragedii – oba gatunki dramatyczne narodziły się z improwizowanych śpiewów wykonywanych podczas uroczystości na cześć boga Dionizosa. Tragedia – z pieśni poważnych i wzniosłych, komedia – z utworów swawolnych i prześmiewczych. Pierwszą definicję komedii zawdzięczamy starożytnemu greckiemu [filozofowi](#) i znawcy ówczesnej literatury Arystotelesowi (384-322 p.n.e.). Pisał on w swej *Poetyce*:

((Arystoteles

Poetyka

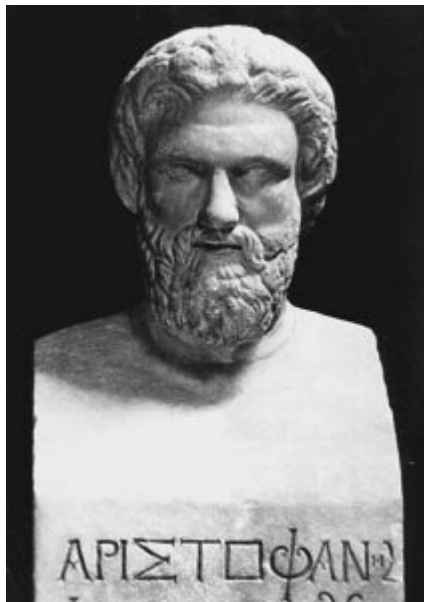
Komedia (...) jest naśladowczym przedstawieniem ludzi gorszych, lecz bynajmniej nie w aspekcie wszelkich ich wad, a tylko w zakresie brzydoty, której częścią jest śmieszność. To, co śmieszne, jest przecież związane z jakąś pomyłką lub z bezbolesnym i nieszkodliwym oszpeceniem, czego wymownym przykładem, żeby nie szukać daleko, jest brzydka i powykrzywiana, lecz niewyrażająca bólu, maska komiczna.

Źródło: Arystoteles, *Poetyka*, t. BN, S. II, nr 209, wybór H. Podbielski, Wrocław 1989, s. 16–17.



Męska maska komiczna wykonana z białego marmuru, Termy Dioklecjana, Rzym, II w. n.e.

Źródło: domena publiczna.



Popiersie Arystofanesa, Galeria Uffizi, Florencja
Źródło: domena publiczna.

Arystofanes był synem średnio zamożnego chłopa, ale uzyskał dobre wykształcenie. Jest jednym z najważniejszych i najbardziej znanych twórców antycznej komedii greckiej. Uczestniczył w organizowanych corocznie w Atenach konkursach komediowych i zwyciężał w nich jako autor dramatów. Jego najsłynniejsze utwory sceniczne to, oprócz *Chmur*, *Żaby*, *Lizystrata* oraz *Sejm kobiet*.

Chmury nie zyskały wielkiej popularności za życia Arystofanesa i zostały na nowo odkryte dopiero w renesansowych Włoszech w XV w. Dziś uznaje się je za jeden z najlepszych utworów tego autora.

Sokrates i sofisci w komedii Arystofanesa

Ateny za czasów Arystofanesa miały już ugruntowany ustrój demokratyczny. Z prawa głosu w ateńskiej polis mogło korzystać ok. 40 tysięcy ze 120 tysięcy wszystkich obywateli, czyli wolni mężczyźni powyżej 20 roku życia. Nie głosowały kobiety, dzieci, niewolnicy i cudzoziemcy. Cztery razy w miesiącu na ateńskim wzgórzu Pnyks lub na Agorze obradowało zgromadzenie ludowe, podczas którego podejmowano decyzje na drodze głosowania. Każdy z obywateli mógł przemawiać, jednak szczególnie wyróżniali się mówcy zwani **demagogami**.

Sokrates (ok. 470–399 p.n.e.) to jeden z najwybitniejszych filozofów greckich, nauczyciel Platona, twórca wielu idei, które przetrwały do dziś, m.in. przekonania o fundamentalnych dla ludzkiego życia wartościach **etycznych**. Podkreślał on rolę samoświadomości w etycznym postępowaniu. Jego słynne słowa „*wiem, że nic nie wiem*” oznaczały, że każdą refleksję musimy zaczynać od odrzucenia tego, co uważamy za pewne, a uznanie swojej niewiedzy jest początkiem drogi do mądrości. Sokrates sądził, że dobrze postępować może jedynie ktoś, kto wie, co jest naprawdę dobre – kto zna prawdę o dobru. Swą działalność filozoficzną prowadził na ulicach Aten i nie postawił po sobie żadnych pism. Spotykając się ze swymi współobywatelami, pytał ich, co uważają za dobre w życiu, jak należy dobrze żyć i o co się w życiu starać. Następnie wykazywał w myśleniu Ateńczyków jawne sprzeczności oraz to, że powielając myślowe schematy, zwykle maskują nimi egoistyczne i materialistyczne pobudki swych działań. W ten sposób skutecznie zniechęcił do siebie wielu obywateli Aten i naraził się na oskarżenia oraz proces sądowy, zakończony skazaniem go na śmierć.

Sokrates był mylony z sofistami i stał się ofiarą niechęci do tych pierwszych antycznych nauczycieli, którzy pobierali wynagrodzenie za naukę. Uczyli oni nie tyle filozofii, co sztuki

przemawiania i argumentowania, i to w taki sposób, by pokonać przeciwnika sporu, a nie odnaleźć wspólnie z nim prawdę. Używając greckich terminów – uczyli **erystyki**, a nie **retoryki**. Wykorzystywali do tego wiedzę z zakresu logiki np. po to, by pokonać przeciwnika w sporze sądowym. Stąd zyskali popularność jako nauczyciele wygrywania sporów. Niechlubną sławę przyniosły im stosowane metody, np. używane przez nich **sofizmaty**, a także często głoszony **relatywizm**. Krytykowano sofistów również za to, że swym nauczaniem burzą wiarę i tradycję. Sokrates w komedii Arystofanesa występuje wyraźnie jako przedstawiciel tej grupy. Komediodpisarz nie zna jednak lub nie chce znać tego, o czym rzeczywiście filozof nauczał na ulicach Aten.

Satyryczne ujęcie rzeczywistości w komedii Arystofanesa

Cały dramat jest podporządkowany **satyrycznemu** celowi ośmieszenia sofistów i Sokratesa, przedstawianego tam jako jeden z nich. Sokrates reprezentuje w komedii współczesnych autorowi filozofów oraz nowe tendencje w wychowaniu młodzieży. Spór pomiędzy dawną a nową edukacją wyrażają mówcy (nauczyciele) – **symboliczni** przedstawiciele prawdy i dobra oraz fałszu i zła: Prawy i Nieprawy (w innym tłumaczeniu: Sprawiedliwy i niesprawiedliwy). Pierwszy reprezentuje dawne (słuszne z punktu widzenia wymowy dramatu) poglądy i metody nauczania, a drugi – nowoczesne treści oraz sposoby wychowania. Sokrates jest tu ośmieszony nie tylko jako filozof, ale przede wszystkim jako nauczyciel.

Upersonifikowane chmury, które są uznawane przez Sokratesa – bohatera sztuki – za jedyne rzeczywiste boginie, opiewają go jako wielkiego filozofa i wychowawcę. Tymczasem do głównych zarzutów wobec Sokratesa w jego procesie (a także zarzutu stawianego wówczas sofistom) należy oskarżenie o bezbożność. Sofiści, i rzekomo także Sokrates, mieli demoralizować młodzież, ucząc ją, że dawni bogowie nie istnieją. Zarzut wynikał z tego, iż sofisci starali się wyjaśnić zjawiska przyrodnicze, odwołując się do praw fizycznych. Dla wyznawców tradycyjnej wiary w olimpijskich bogów było to bluźnierstwo i deprawacja młodych. Arystofanes ośmiesza sofistów, czyli przede wszystkim Sokratesa, za ich bezbożne nauki w scenie rozmowy między filozofem a jednym z głównych bohaterów komedii:

((Arystofanes

Chmury

STREPSJADES

A Zeus olimpijski, na matkę Ziemię, powiedz, nie jest wam bogiem?

SOKRATES

Jaki Zeus? Co ty pleciesz? Przecież Zeus nie istnieje!

STREPSJADES

Co mówisz?! Jak może nie istnieć? Któż deszcz nam zsyła? Na to

pytanie mi przede wszystkim odpowiedz!

SOKRATES

No, przecież one (chmury)! I mogę ci dać doskonale na to dowody. Odpowiedz, czy gdzieś kiedykolwiek widziałeś, by deszcz bez chmur na ziemię padał? A przecież Zeus potrafiłby deszcz i bez nich zesłać na ziemię.

STREPSJADES

O tak, na Apolla! Teraz mi dobrze, dowodem rzecz wyłożyłeś. a przedtem myślałem, że naprawdę tak jest, że Zeus na nas siusia przez sito. Ale powiedz mi jeszcze, kto robi nam grzmot, przed którym się trzęsę ze strachu?

SOKRATES

One same się toczą i grzmia.

STREPSJADES

W jaki sposób? Odpowiedz, zuchwalcze bezbożny? [...]

SOKRATES

Na twoim przykładzie ci udowodnię. Na przykład gdy zupą na [Panathenajach](#) napełnisz brzuch aż po gardło, Czy potem burzyć się ona nie zacznie w tobie i wiercić, i burczeć?

STREPSJADES

O tak, na Apolla, tak! Zaraz bulgoce i kręci się strasznie po kiszkach, jak groźna chmura, co niesie pioruny, tak właśnie warczy ta zupka i burczy, z początku po cichu: prr prr, a potem głośniej: prr prr prr, a kiedy fajdam, to grzmi już jak burza, zupełnie tak jak i one. [...] Lecz skąd się bierze grom, który świeci ogniem – tego mnie naucz – i uderza w nas, ludzi, i spala na popiół albo przynajmniej osmala? [...]

SOKRATES

Gdy Wiatr w nie [chmury] suchy powieje i całkiem wypełni ich wnętrze powietrzem – rozdmucha je w środku potężnie, jak balon, aż wreszcie musi rozsadzić;

i wtedy wypada na zewnątrz ściśnięty przez wielką gęstość nadęcia Z ogromną siłą i wielkim hukiem i sam się od tego zapala.

W zakończeniu sztuki okazuje się jednak, że chmury pełnią również rolę wychowawczą i w imieniu dawnych bogów sprawdzają odporność ludzi na fałszywe nauki, obnażając zło edukacyjnych nowinek. Chmury mają więc charakter alegoryczny – reprezentują prawdziwych bogów – z punktu widzenia wyznawców tradycyjnych wierzeń.



Henryk Siemiradzki (1843–1902), *Sokrates spotyka swego ucznia Alcybiadesa z heterą*, 1873.

Polski artysta ukazuje Sokratesa jako nauczyciela cnoty, rozczarowanego postawą swojego ucznia, który poszukuje przyjemności, zamiast dążyć do dobra.

Źródło: domena publiczna.

Spór pomiędzy dawnym a współczesnym wychowaniem młodzieży

Kluczowe dla wymowy dramatu sceny **agonu**, zawierające pojedynek na słowa pomiędzy personifikacjami dawnego i nowego stylu wychowania, dotyczą kwestii edukacji młodzieży. Mówca (nauczyciel) Sprawiedliwy (Prawy) za najważniejszy cel wychowania uznaje kształcenie dawnych cnót – powściągliwości, skromności, dyscypliny, patriotyzmu, posłuszeństwa, szacunku dla starszych. niesprawiedliwy (Nieprawy) przekonuje zaś, że opiewane przez jego antagonistę cnoty nie przynoszą w życiu korzyści, a ich praktykowanie prowadzi jedynie do odmawiania sobie przyjemności. Powołując się na mitologiczne przykłady, wykazuje brak uzasadnienia dla poglądów swego przeciwnika.

Arystofanes krytykuje współczesną mu filozofię i edukację w symbolizujących ją postaciach Sokratesa i niesprawiedliwego (nieprawego) mówcy (nauczyciela). Neguje także nauczanie prowadzone przez sofistów i ubolewa nad odchodzeniem w przeszłość dawnych wzorców edukacyjnych. W istocie to jednak Sokrates w swym nauczaniu głosił prymat cnoty nad innymi dobrami, o które ludzie starają się w życiu – zwłaszcza nad zaszczytami

i pieniędzmi. W świetle tego porównania wymowę sztuki moglibyśmy dziś ocenić jako **konserwatywną**.

Słownik

agon

(gr. *agōn* – spór, walka) w ten sposób starożytni Grecy określali sytuację, w której strony spierały się, a ich celem było wykazanie wyższości swoich racji nad racjami przeciwnika

alegoria

(gr. *allegoreo* – mówię obrazowo) sposób obrazowania literackiego polegający na przedstawieniu świata za pomocą elementów, które mają ukryte znaczenia. Alegoria tworzy podwójny system znaczeń – dosłownych i przenośnych. Te ostatnie zawierają właściwy sens przedstawienia

demagog

(gr. *demos* – lud, *agogos* – wiodący, prowadzący) w starożytnej Grecji demagogami nazywano pierwotnie skutecznych mówców potrafiących wpływać na decyzję głosujących podczas zgromadzenia ludowego. Później określenie „demagog” nabrało pejoratywnego znaczenia, a określanych tym mianem mówców uważano za kłamców mamiących lud obietnicami. To drugie znaczenie przetrwało do dzisiaj

dobro

najwyższa wartość etyczna, tj. wartość ludzkich intencji i czynów; jej przeciwieństwem jest zło w sensie etycznym

etyka

(gr. *ethos* – zwyczaj) teoria dobra; dział filozofii obejmujący refleksję nad wartościami ludzkiego działania

erystyka

(gr. *eris* – kłótnia) sztuka pokonywania przeciwników w sporze bez względu na rację mówców. Erystyka dopuszcza do użycia manipulację i nieetyczne środki językowe

filozofia

(gr. *phileo* – miłuję + *sophia* – mądrość) refleksja nad fundamentalnymi sprawami otaczającego nas świata i człowieka; rozważanie zasadniczych i najbardziej ogólnych kwestii

ironia

(gr. *εἰρωνεία*, *eironeía* – przestawienie, pozorowanie) kąśliwa i drwiąca wypowiedź, ukryta pod pozorem aprobaty; opiera się na niezgodności komunikatu z jego ukrytym sensem

komedia

gatunek dramatu przedstawiający zdarzenia i postacie wywołujące śmiech. Komedie często służy ośmieszeniu określonych osób, grup osób lub ich cech. Dominuje w niej język potoczny, czasami nawet wulgarny, będący także źródłem śmieszności przedstawienia

konserwatyzm

(łac. *conservare* – zachowywać) postawa, którą charakteryzuje przywiązanie do istniejącego, zakorzenienie w tradycji stanu rzeczy oraz niechętny stosunek do gwałtownych zmian i nowości

personifikacja

(łac. *persona* – osoba + *facere* – robić) uosobienie, nadanie przedmiotowi (elementowi przyrody, roślinie, zwierzęciu) ludzkiej postaci

relatywizm

(łac. *relativus* – względny; od: *referre* – odnosić, oddawać) pogląd uznający względnosc prawdy i ocen moralnych

retoryka

(gr. *reō* – mówię pięknie) sztuka przekonywania w języku (mowie). Celem retoryki jest przekonywanie odbiorców do prawdziwych przekonań i twierdzeń z użyciem etycznych i ozdobnych środków językowych

satyra

gatunek literacki obejmujący utwory ośmieszające i/lub piętnujące ludzkie wady oraz negatywne przejawy życia społecznego, obyczajowego czy politycznego; niekiedy służy celom ideowym, polemicznym lub dydaktycznym

sofiści

(gr. *sophia* – mądrość) w starożytnej Grecji nauczyciele wymowy, logiki, przemawiania, prowadzenia sporów. Akcentowali względnosc i subiektywnosc ludzkich odczuć, przekonań oraz wartości. Byli krytykowani za promowanie skuteczności i użyteczności w działaniach bez względu na tradycyjnie rozumiane dobro

sofizm

(gr. *σοφισμα*, *sōphisma* – wybieg, wykręt) pozornie poprawna wypowiedź lub sformułowanie, w którym świadomie został ukryty błąd logiczny w celu uwiarygodnienia fałszywych twierdzeń

symbol

element rzeczywistości materialnej (rzecz, zjawisko, roślina, zwierzę lub osoba) obdarzony dodatkowym, abstrakcyjnym znaczeniem. Znaczenie to jest niejednoznaczne, często celowo niejasne, odwołujące się bardziej do pewnej sfery znaczeń niż

pojedynczego pojęcia, np. róża jako symbol m.in. miłości, namiętności, kobiecości, cierpienia, pragnienia, tęsknoty

Audiobook

Polecenie 1

Wysłuchaj uważnie rozmowy pomiędzy dwoma mówcami. Kogo Arystofanes nazywa mówcą Sprawiedliwym (Prawym), a kogo – niesprawiedliwym (Nieprawym)? Rozpoznaj w ich stanowiskach stronnictwa przedstawione w sekcji „Przeczytaj” i zanotuj swoje spostrzeżenia.

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/PyCFXA5V5>

W scenie poprzedzającej pojedynek słowny pomiędzy dwoma mówcami – nauczycielami: Sprawiedliwym i Niesprawiedliwym – następuje wymiana zdań pomiędzy tymi personifikacjami dawnej i nowej edukacji. Zarysowują się tu najważniejsze elementy sporu pomiędzy argumentami za dawnym a nowym stylem wychowania młodzieży. Mówca Sprawiedliwy jest personifikacją dawnego, tradycyjnego wychowania, Niesprawiedliwy reprezentuje zaś sofistów i nową edukację. Tak brzmi ten słowny pojedynek:

SPRAWIEDLIWY

Wyjdźże i pokaż się widzom,

Choć taki jesteś bezczelny!

NIESPRAWIEDLIWY

Gdzie chcesz, stawaj! Jeszcze łatwiej

Wobec świadków cię pokonam.

SPRAWIEDLIWY

Ty? Kto jesteś?

NIESPRAWIEDLIWY

Słowo.

SPRAWIEDLIWY

Gorsze!

NIESPRAWIEDLIWY

Lecz zwyciężę, chociaż mówisz,
żeś ty lepszy.

SPRAWIEDLIWY

W jaki sposób?

NIESPRAWIEDLIWY

Myśli nowe wynajduję.

SPRAWIEDLIWY

To dziś właśnie u nich kwitnie,
u tych głupców.

NIESPRAWIEDLIWY

Nie, tych mądrych!

SPRAWIEDLIWY

Zginiesz marnie!

NIESPRAWIEDLIWY

Co mi zrobisz?

SPRAWIEDLIWY

Powiem prawdę!

NIESPRAWIEDLIWY

Ja obrócę ją w nieprawdę,
Sprawiedliwość nie istnieje!

SPRAWIEDLIWY

Nie istnieje?!

NIESPRAWIEDLIWY

Gdzież jest, powiedz?

SPRAWIEDLIWY

Jest u bogów.

NIESPRAWIEDLIWY

Czemu Zeus nie poniósł kary,

skoro ojca zakuł w dyby,

jeśli prawo jest?

SPRAWIEDLIWY

Oj, znowu

te przesady! Dajcie nocnik!

NIESPRAWIEDLIWY

Stary dureń, mchem obrosły! [...]

SPRAWIEDLIWY

Świątokradca! [...]

Zbytńioś śmiały!

NIESPRAWIEDLIWY

A ty stary!

SPRAWIEDLIWY

Przez ciebie do szkoły

Nie chce chodzić żaden chłopiec!

Ale poznają Ateny,

Czego uczyłeś tych durniów!

NIESPRAWIEDLIWY

Szpetny brudas!

SPRAWIEDLIWY

Elegancik!

Niedawno byłeś żebrakiem [...]

NIESPRAWIEDLIWY

Och, co za mądrość...

SPRAWIEDLIWY

Co za głupota...

NIESPRAWIEDLIWY

Którą wspomniałeś...

SPRAWIEDLIWY

Twoja i miasta,

które cię żywi,

choć psujesz młodzież!

NIESPRAWIEDLIWY

Nie będziesz go uczył, staruchu!

SPRAWIEDLIWY

Ale go trzeba ratować,

Nie ćwiczyć tylko w gadulstwie.

Polecenie 2

Czego dotyczy spór obu mówców? Jakie racje reprezentują? Zanotuj ich argumenty.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:   

Ćwiczenie 1



Komedia...

- ☐ służy ośmieszaniu ludzi.
- ☐ jest gatunkiem dramatu.
- ☐ przedstawia najgorsze typy ludzkie.
- ☐ jest pisana językiem używanym na co dzień w celu porozumienia się z otoczeniem.

Ćwiczenie 2



Zaznacz prawidłową odpowiedź.

Komedia *Chmury* Arystofanesa przedstawia...

- ☐ sofistów i ich poglądy naukowe.
- ☐ Sokratesa – jego sposób nauczania oraz treści, których naucza.
- ☐ zepsutą młodzież ateńską i jej brak wychowania.
- ☐ ówczesnych chłopów i ich sposoby rozstrzygania sporów.

Ćwiczenie 3



Przyporządkuj odpowiednie pojęcia do nauczania Sokratesa i sofistów.

Sokrates

„wiem, że nic nie wiem”

przyjemności

cnota

korzyść

obiektywne dobro

relatywizm

bezwzględne wartości etyczne

względność wartości

sofści

Ćwiczenie 4



Uzupełnij notatkę dotyczącą wymowy ogólnej komedii Arystofanesa:

Chmury Arystofanesa przedstawiają Sokratesa jako , który podejmuje się nauki niewykształconego chłopca i jego syna. Postać Sokratesa jest , ponieważ prezentuje on w sztuce model negujący dawną wiarę w bogów i tradycyjne przekonania etyczne. W istocie przedmiotem krytyki jest nie Sokrates, ale , którzy uczyli skutecznego rozstrzygania sporów i nie zalecali rezygnacji z przyjemności w odróżnieniu od dawnych nauczycieli, którzy uczyli przede wszystkim surowej

Ćwiczenie 5



Przyporządkuj zabiegom literackim ich funkcje.

personifikacja elementów natury

ośmieszenie praktyk i poglądów
edukacyjnych sofistów

alegoryczność przedstawienia

przedstawienie sfery metafizycznej za
pomocą zjawisk materialnych

satyryczność przedstawienia

przekaz treści trudnych,
niejednoznacznych

symboliczność postaci

zaskoczenie odbiorcy i przyciągnięcie
uwagi do wypowiedzianych treści

Ćwiczenie 6



Zastąp przykład występujący w cytowanym fragmencie *Chmury* innym przykładem zjawisk przyrodniczych, które mogą obrazować powstawanie burzy. Rozpocznij tak samo, jak w cytacie:

((Arystofanes

Chmury

Na przykład gdy zupą na Panathenajach napełnisz brzuch aż po gardło,
/Czy potem burzyć się ona nie zacznie w tobie i wiercić, i burczeć?

Źródło: Arystofanes, *Chmury*, [w:] tegoż, *Komedie*, t. I, oprac. Janina Ławińska-Tyszkowska, Warszawa 2001.



Chmury są nie tylko świadectwem sporu o dobrą edukację, lecz także sporu między poezją a filozofią. Przeczytaj fragment książki Leo Straussa *Sokrates i Arystofanes* i odpowiedz na pytanie, dlaczego komediopisarz wybrał Sokratesa na adwersarza i o co oskarża filozofów.

((Leo Strauss

Sokrates i Arystofanes

Biorąc za punkt wyjścia sztukę *Chmury*, zwracaliśmy się kolejno ku innym komediom Arystofanesa, ponieważ na podstawie samego tekstu wspomnianej sztuki nie sposób wywnioskować, jak dalece Arystofanes przemyślał konsekwencje własnego osądu nad Sokratesem – osądu nad jego postacią i jego naukami – zwłaszcza zaś jego naukami na temat bogów. Ani przez chwilę nie zakładaliśmy, że osąd ten będzie w pełni tożsamy z opinią Arystofanesa dotyczącą sofistów czy filozofów w ogóle. Arystofanes powziął postanowienie, że wybierze do roli bohatera swej komedii któregoś z ateńskich filozofów-sofistów. Najwybitniejszym z nich był Sokrates, posiadający charakterystyczne cechy cielesne i umysłowe, odróżniające go od pozostałych filozofów-sofistów, Ateńczyków oraz cudzoziemców – na przykład od Prodikosa. Mimo to (czy może raczej: właśnie dlatego) obraz Sokratesa naszkicowany piórem Arystofanesa jest najważniejszym z dostępnych nam świadectw dotyczących starożytnego sporu i konfliktu poezji z filozofią – owych dwóch form mądrości, z których każda aspiruje do wyższości nad rywalką – ujętego z perspektywy poezji.

Inne komedie Arystofanesa potwierdzają pogląd, że góruje on – we własnym przekonaniu – nad najpoważniejszym ze swych antagonistów pod względem roztropności (*phronesis*), jak również samowiedzy. Sokrates jest całkowicie obojętny wobec miasta – swojego karmiciela – podczas gdy Arystofanes wydaje się wielce zatroskany losem polis. Sokrates nie szanuje najbardziej fundamentalnych praw (czy też nie zamierza im się podporządkować), natomiast Arystofanes czyni to z ochotą. Tego rodzaju mądrość, którą kultywuje Sokrates i która, każąc

studiującemu zapomnieć o bożym świecie, sprowadza się do badania spraw niebiańskich oraz ich konsekwencji, nie potrafi obronić się przed wrogami, ponieważ niezdolna jest wywrzeć wpływu na miasto ani je uczłowieczyć, przyczyniając się zarazem do wykształcenia się „osowatości” u jego mieszkańców; jest zaś do tego niezdolna, ponieważ nie rozpoznaje konieczności wykształcenia się owej cechy. (...)

Drugą cechą, która według Arystofanesa odróżnia Sokratesa od poetów, jest nietrafność jego ocen dotyczących ludzi oraz nieumiejętność obcowania z nimi. Ktoś, kto nade wszystko troszczy się o sprawy niebiańskie, posiada nieadekwatną znajomość ludzkich spraw i ludzkich charakterów. Z niebiańskich wyżyn ludzie nie jawią się takimi, jakimi są w rzeczywistości. Dlatego to właśnie poeta, nie zaś filozof-sofista, jest w stanie udzielić odpowiedzi na pytanie, którego sam Sokrates nigdy nie zadaje (nie mogąc również na nie odpowiedzieć) i które dotyczy dobroci bogów. Sokrates, można powiedzieć, jest przywódcą dusz (czy też duchów), nie będąc wszelako ich znawcą.

Źródło: Leo Strauss, *Sokrates i Arystofanes*.

Ćwiczenie 8



Sformułuj wniosek dotyczący wymowy sztuki Arystofanesa. Czy ośmiesza ona tradycyjny model edukacji, czy sofistów i ich edukacyjne działania? Uzasadnij swoją odpowiedź.

Dla nauczyciela

Autor: Marta Kulikowska

Przedmiot: Język polski

Temat: Spór o dobrą edukację w starożytnych Atenach – *Chmury* Arystofanesa

Grupa docelowa:

III etap edukacyjny, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy i rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

2) rozpoznaje konwencje literackie i określa ich cechy w utworach (fantastyczną, symboliczną, mimetyczną, realistyczną, naturalistyczną, groteskową);

3) rozróżnia gatunki epickie, liryczne, dramatyczne i synkretyczne, w tym: gatunki poznane w szkole podstawowej oraz epos, odę, tragedię antyczną, psalm, kronikę, satyrę, sielankę, balladę, dramat romantyczny, powieść poetycką, a także odmiany powieści i dramatu, wymienia ich podstawowe cechy gatunkowe;

6) rozpoznaje w tekstach literackich: ironię i autoironię, komizm, tragizm, humor, patos; określa ich funkcje w tekście i rozumie wartościujący charakter;

8) wykazuje się znajomością i zrozumieniem treści utworów wskazanych w podstawie programowej jako lektury obowiązkowe;

9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;

14) przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie jego propozycji interpretacyjnej;

15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;

16) rozpoznaje obecne w utworach literackich wartości uniwersalne i narodowe; określa ich rolę i związek z problematyką utworu oraz znaczenie dla budowania własnego systemu wartości.

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

4) określa wpływ starożytnego teatru greckiego na rozwój sztuki teatralnej; rozumie pojęcie katharsis i charakteryzuje jego rolę w kształtowaniu odbioru dzieła;

III. Tworzenie wypowiedzi.

1. Elementy retoryki. Uczeń:

1) formułuje tezy i argumenty w wypowiedzi ustnej i pisemnej przy użyciu odpowiednich konstrukcji składniowych;

6) rozumie, na czym polega logika i konsekwencja toku rozumowania w wypowiedziach argumentacyjnych i stosuje je we własnych tekstach;

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;

2) buduje wypowiedź w sposób świadomy, ze znajomością jej funkcji językowej, z uwzględnieniem celu i adresata, z zachowaniem zasad retoryki;

IV. Samokształcenie.

2. porządkuje informacje w problemowe całości poprzez ich wartościowanie; syntetyzuje poznawane treści wokół problemu, tematu, zagadnienia oraz wykorzystuje je w swoich wypowiedziach;

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

1) odczytuje tekst w jego warstwie semantycznej i semiotycznej;

12) rozumie pojęcie aluzji literackiej, rozpoznaje aluzje w utworach i określa ich znaczenie w interpretacji utworów;

III. Tworzenie wypowiedzi.

1. Elementy retoryki. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

3) rozpoznaje wywód o charakterze demagogicznym oraz metodę pytań podchwytliwych i sugerujących;

Lektura obowiązkowa

3) Arystofanes, *Chmury*;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele lekcji (językiem ucznia):

- Omówisz wpływ filozofii i nauczania sofistów na treść utworu *Chmury* Arystofanesa.
- Przedstawisz zarys fabuły *Chmur*.
- Objąsnisz satyryczną wymowę komedii.
- Sformułujesz wniosek dotyczący sporów przedstawionych przez Arystofanesa.

Cele operacyjne. Uczeń:

- zna wybrane utwory z literatury polskiej i światowej oraz potrafi mówić o nich, wykorzystując potrzebną terminologię;
- świadomie odbiera utwory literackie i teksty kultury na różnych poziomach: dosłownym, metaforycznym, symbolicznym, aksjologicznym;
- kształtuje system wartości na fundamencie prawdy, dobra i piękna oraz szacunku dla człowieka;
- rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;
- rozpoznaje obecne w utworach literackich wartości uniwersalne i narodowe; określa ich rolę i związek z problematyką utworu;
- rozróżnia gatunki epickie, liryczne, dramatyczne i synkretyczne.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- rozmowa kierowana.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Nauczyciel prosi uczniów o przygotowanie informacji na temat metod edukacji, tradycyjnych i nowoczesnych. Na czym polegają? Jakie strategie i narzędzia są im właściwe? Jakie przynoszą efekty? Można odpowiedzieć uczniom, żeby dowiedzieli się, jak jest zorganizowany system edukacji w Finlandii, USA, Japonii oraz w innym wybranym kraju na świecie.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel wyświetla na tablicy uczniom cele zajęć oraz wspólnie ustala z nimi kryteria sukcesu.
2. Nauczyciel inicjuje rozmowę wprowadzającą w temat lekcji. Pyta uczniów, co według nich oznacza określenie zawarte w temacie materiału: *dobra edukacja*. Uczniowie wypowiadają się na temat sposobów uczenia się i nauczania, odwołując się do swojego doświadczenia i informacji zebranych przed lekcją. Po zakończonej rozmowie wybrana lub chętna osoba podsumowuje tę część zajęć.

Faza realizacyjna:

1. **Praca z multimedium.** Uczniowie pracują indywidualnie, odsłuchując audiobook i wykonując do niego polecenia: określają przedmiot sporu między rozmówcami, rozpoznają racje obu stron i nazywają je.

2. **Praca z tekstem.** Lektura treści sekcji „Przeczytaj”. Uczniowie przypominają sobie z lekcji historii, jak funkcjonowały greckie poleis, w jaki sposób podejmowano decyzje, kim byli demagodzy. Warto również przedstawić szerzej postać Sokratesa i sofistów, wyjaśnić, czym różniły się ich metody. W tym celu można się odwołać do stosownych e-materiałów z filozofii. Należy zwrócić uwagę uczniów, że w sztuce Arystofanesa Sokrates jest zaliczany w poczet sofistów, co nie było prawdą.
3. Odczytanie fragmentu sztuki w sekcji „Przeczytaj” z podziałem na role. Uczniowie określają cechy, które zostały ośmieszone w tym fragmencie. Następnie ponownie przechodzą do zakładki „Audiobook” i wykonują drugie polecenie: określają mowę Sprawiedliwego i niesprawiedliwego.
4. **Ćwiczenia przedmiotowe.** Uczniowie w parach rozwiązują zadania od 1 do 4, następnie na forum klasy ćwiczenia 5 i 6. Nauczyciel udziela uczniom informacji zwrotnej.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel przypomina uczniom wnioski z rozmowy na początku lekcji. Prosi uczniów, by spróbowali ocenić stanowisko Arystofanesa: co tak naprawdę wyśmiewa w swojej komedii i jakich metod kształcenia jest zwolennikiem.
2. Nauczyciel omawia przebieg zajęć, wskazuje mocne i słabe strony pracy uczniów, udzielając im tym samym informacji zwrotnej.
3. Wybrany uczeń podsumowuje zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Ćwiczenia 7 i 8 w e-materiale.

Materiały pomocnicze:

- Yvonne Borowski, *Słowo i język w komedii arystofanejskiej*, w: „*Collectanea Philologica*”, 11/2008.
- Janina Ławińska-Tyszkowska, *Demokracja ateńska i jej wielki prześmiewca*, w: Arystofanes, *Komedie*, t. 1: *Acharnejczycy, Rycerze, Chmury, Osy, Pokój*, Warszawa 2001.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą wykorzystać multimedialne „Audiobook” jako inspirację do przygotowania własnej prezentacji multimedialnej.